

Hordes, hobbels en heikele punten

Hordes, hobbels en heikele punten

36e LSA Symposion

S.D. Lindenberg

A. Kolder

M. Driessen

H. de Hek

A.J.J.G. Schijns

vereniging van
letselschade advocaten.

Opmaak binnenwerk en omslag: Textcetera, Den Haag

© 2025 De auteurs | WJS uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige ander manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-93458-13-0

NUR 820

wjs-uitgevers.nl

Voorwoord

Het 36^e LSA Symposion vond op 31 januari 2025 plaats in Conference Centre Koningshof in Veldhoven. Dagvoorzitter Siewert Lindenberg opende het congres. Hij stelde dat het huidige aansprakelijkheidsrecht uitnodigt tot een toernooimodel en vroeg zich hardop af of dit wel in het belang van de benadeelden is.

Na een terugblik op 2024 gaf de dagvoorzitter het woord aan onze bijzonder hoogleraar Arvin Kolder, die terugkeek op de afgelopen vijf jaar en uit 116 arresten van de Hoge Raad zijn top 20 besprak. Hieruit blijkt dat de Hoge Raad op alle deelgebieden terughoudend is geweest. De vraag is wat we nog van de Hoge Raad kunnen verwachten, maar we geven de hoop niet op.

Zorgschadedeskundige Melinda Driessen nam ons mee op reis aan de hand van twee casussen over wonen op maat. Ze schetste de hobbels die genomen moeten worden om benadeelden zo goed mogelijk terug te brengen in de situatie van vóór de schadeveroorzakende gebeurtenis.

Raadsheer Bert de Hek gaf ons advocaten op ludieke wijze feedback op hoe we ons zouden moeten gedragen in de zittingzaal. Vertel je eigen verhaal in gewoon Nederlands en zorg voor een goede sfeer. Stelt de rechter een lastige vraag? Zie dat als een kans om je argumentatie aan te scherpen en de mogelijk twijfelende rechter te overtuigen.

Tweede Kamerlid Ulysse Ellian besprak het WODC-rapport en concludeerde dat het geen goed beeld geeft van de kwalijke praktijken in de letselschadebranche. Hij deed een beroep op ons om de kwalijke praktijken zo goed mogelijk in beeld te brengen, zodat het weer gaat leven in de Tweede Kamer.

In het kader van haar proefschrift besprak advocaat Arlette Schijns het effect van schadevergoeding bij veel verdriet. Schadevergoeding betekent erkenning en validatie van wat betrokkenen is overkomen en kan mensen helpen uit hun slachtofferrol te stappen.

Herstelcoaches Özlem Adsiz en Naziha Oumansour bespraken dat meer kennis van culturen de kloof tussen advocaten en cliënten uit andere culturen verkleint.

De dag sloot af met een optreden van singer-songwriter en verteller Tjerk Ridder en zijn band. Met zijn ezel Lodewijk liep hij langs het Martinuspad van Tours naar Groningen, een weg vol hordes, hobbels en uitdagingen.

Het was een geslaagde dag met een gevarieerd programma. We hebben een mooi vak, maar we moeten alert zijn op de hordes, hobbels en heikele punten die we op ons pad tegenkomen. Het is aan ons advocaten om de samenwerking te blijven opzoeken en met elkaar de kwaliteit te blijven bewaken.

Inhoud

Voorwoord 5

Verhalen is vertalen 12

Prof. mr. S.D. (Siewert) Lindenbergh

Personenschade: knelpunten bij
de Hoge Raad (2020-2024) 20

Prof. mr. dr. A. (Arvin) Kolder

Wonen op maat 60

Mr. M. (Melinda) Driessen

Goed zitten 82

Mr. H. (Bert) de Hek

Van Betekenis 112

A.J.J.G. (Arlette) Schijns

Ledenlijst LSA 137

Verhalen is vertalen

**Over hordes, hobbels en heikele punten
bij de vaststelling van aansprakelijkheid
voor personenschade**

*Prof. mr. S.D. (Siewert) Lindenbergh**

* Prof. mr. S.D. (Siewert) Lindenbergh werkt als advocaat-generaal bij de Hoge Raad en als hoogleraar privaatrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1. De reis naar herstel

Hoewel de wet het nergens zegt, is het onomstreden paradigma van het aansprakelijkheidsrecht dat de benadeelde zoveel mogelijk moet worden gebracht in de situatie waarin hij zonder de aansprakelijkheidscheppende gebeurtenis zou hebben verkeerd. Dat idee is in wezen terug te voeren op de gedachte dat onrechtmatig gedrag verboden is, en dat wie desalniettemin onrechtmatig handelt de gevolgen daarvan voor zijn rekening dient te nemen. Vanuit theoretisch en moreel perspectief is dit denkmodel natuurlijk ijersterk, maar het is wel makkelijker gedacht dan gedaan. Werkelijke gebeurtenissen laten zich immers niet terugdraaien of wegnemen en dat komt bij personenschade navrant in beeld: zelfs al krijgt een slachtoffer al zijn financiële schade vergoed en wordt daaraan nog een bedrag aan smartengeld toegevoegd, dan komt hij daarmee nimmer daadwerkelijk te verkeren in de situatie waarin hij zonder de aansprakelijkheidscheppende gebeurtenis was geweest. Het gebeurde roept niet alleen vaak traumatische herinneringen op, maar trekt ook sporen naar de werkelijke toekomst: die is nooit meer precies wat de toekomst anders zou zijn geweest, hooguit kan zij deze benaderen.

Schadevergoeding in geld staat in wezen in dienst van herstel, maar vormt daarbij niet meer dan een surrogaat: de hypothetische werkelijkheid (de 'situatie zonder ongeval') kan wellicht in abstracto, op het niveau van het huishoudboekje van de benadeelde, worden hersteld, maar een leven zonder schade krijgt hij er niet mee terug. Toch biedt het denkmodel van het aansprakelijkheidsrecht al millennia aanknopingspunten om de gevolgen van onrechtmatig handelen te redresseren. De hier geschetste 'wat als-benadering' wordt tegenwoordig weliswaar ter discussie gesteld en geplaatst tegenover een 'wat nu-benadering', maar de laatste laat zich op zichzelf slecht verenigen met de basisgedachte van correctieve rechtvaardigheid die nu eenmaal aan het aansprakelijkheidsrecht ten grondslag ligt. De 'wat nu-benadering' biedt (dan) ook geen beter paradigma, omdat de logische verbinding met de maat van

het aansprakelijkheidsrecht (de omvang van de schade in relatie tot de aansprakelijkheidscheppende gebeurtenis) ontbreekt. Dat neemt niet weg dat de 'wat nu-benadering' *binnen* het paradigma van het aansprakelijkheidsrecht ('wat als?') natuurlijk veel meer op de voorgrond kan worden geplaatst: als letsel om een nieuwe toekomst vraagt, betekent 'her'stel dat de schadevergoeding die toekomst zoveel mogelijk moet kunnen financieren. En bij de vertaling van feiten in schadevergoeding, het proces van schaderegeling waarin traditioneel de nadruk ligt op het in beeld brengen van beperkingen, kan de blik natuurlijk ook meer worden gericht op mogelijkheden voor de toekomst. De vraag is dus niet of 'wat als' *plaats moet maken* voor 'wat nu', maar hoe beide perspectieven (beter) met elkaar kunnen worden *verenigd*. Dat is in wezen de vraag die tijdens de reis naar herstel centraal zou moeten staan.

2. Verhalen is vertalen

Hiervoor is al benoemd dat het aansprakelijkheids- en schadevergoedingsrecht in wezen vragen om een vertaling van de werkelijkheid in geld. In die zin is verhalen dus een kwestie van *vertalen*. Niet alleen moeten feiten ('een aanrijding') worden vertaald naar het recht ('onrechtmatige daad?'), maar ook moeten vaak veel vertaalslagen worden gemaakt op gebieden van andere disciplines (leidt letsel tot klachten? leiden die klachten tot beperkingen? wat is daarvan de betekenis voor bijvoorbeeld arbeid? et cetera.). Zo bezien bestaat schade steeds op ten minste twee niveaus: een feitelijk niveau in de vorm van 'verwonding', 'pijn', 'beperking', en een financieel niveau in de vorm van schadeposten (kosten van herstel, verlies van arbeidsvermogen, ander nadeel dan vermogensschade).

Dat is voor juristen wellicht nog wel te overzien. Maar het is van belang om te signaleren dat een letselschadezaak voor benadeelden ook nog heel andere dimensies heeft, namelijk die van hun behoeften. En ook ten aanzien van die behoeften zijn weer heel verschillende niveaus te

onderscheiden, zoals de behoefte aan herstel en de behoefte aan geld. Idealiter loopt de vervulling daarvan natuurlijk zoveel mogelijk samen, maar niet zelden gaat het accent op één ervan ten koste van de vervulling van andere.

Daar komt nog bij dat de ‘arena’ waarin de vertaling van belangen in het recht is georganiseerd – een ‘toernooimodel’ – wellicht voor geoefende ridders aantrekkelijk is, maar door benadeelden met handicaps wordt betreden. Nu worden benadeelden en hun wederpartijen idealiter door koene ridders begeleid, maar de werkelijkheid laat helaas zien dat niet door iedereen voldoende hoffelijkheid aan de dag wordt gelegd. Het proces van schaderegeling wordt dan ook dikwijls niet met voortvarendheid doorlopen. Het lijkt er veeleer op dat de betrokkenen in het gunstigste geval met elkaar ‘meestribbelen’.¹

En zo zijn we beland in het thema van deze bundel: hobbels, hordes en heikele punten op (de) weg naar herstel.

3. Verhaal in vele talen

Wie de hobbelige reis naar herstel van personenschade via het aansprakelijkheidsrecht aanvaardt, komt onderweg met verschillende talen in aanraking.

Voor juristen is daarvan de taal van het recht het meest vertrouwd, zelfs als die van de Hoge Raad afkomstig is. Terugkijkend valt daarbij op dat de Hoge Raad in de afgelopen decennia op het terrein van de personenschade steeds korter van stof is geworden. Waar twintig jaar geleden jaarlijks een reeks van vaak uitvoerig gemotiveerde uitspraken van de Hoge Raad over personenschade het licht zag, sprak de civiele kamer van

¹ Een term die naar verluidt door Pieter Winsemius is gemunt.

de Hoge Raad in de afgelopen vijf jaren in veruit de meeste personenschadezaken met (heel) weinig woorden: artikel 81 lid 1 RO. Over die vijf jaren rechtspraak van de Hoge Raad gaat de hierna opgenomen bijdrage van Kolder. Zo bezien 'staat personenschade al lang niet meer op het hoofdpodium van het festivalterrein van het aansprakelijkheidsrecht'.² Dat betekent evenwel niet dat er op andere podia niets te beleven valt. Niet alleen is de invoering van een wettelijke aanspraak op smartengeld voor naasten en nabestaanden ('affectieschade') aan te merken als een grote ontwikkeling op het gebied van het personenschaderecht.³ Ook de strafkamer van de Hoge Raad zorgt sinds enkele jaren voor het nodige 'amusement'. Daarbij valt niet alleen te denken aan de rechtspraak over shockschade,⁴ maar ook aan klassieke twistpunten zoals de vraag onder welke omstandigheden een smartengeldvordering vererft.⁵

Op weg naar herstel moeten dikwijls vertaalslagen worden gemaakt van feiten naar geld en van geld naar een nieuwe werkelijkheid. Het meest pregnant komt dat wellicht naar voren bij ernstige letsels die vragen om aanpassingen die nodig zijn in de woonomgeving. Hier blijkt dat de werkelijkheid van de benadeelde vraagt om een taal (huren of kopen?, publieke voorzieningen of private oplossingen?, banken en belastingdienst, WMO-keuken of wenskeuken?, et cetera), die door het aansprakelijkheidsrecht niet steeds goed wordt begrepen (staat aansprakelijkheid wel vast?, betekent 'eigen schuld' een toilet zonder bril?, leiden investeringen tot 'voordeel'? et cetera). Dat vraagt in de praktijk om (veel) communicatie op veel niveaus. Daarover gaat de bijdrage van Driessen.

2 Vgl. T. Hartlief, 'Beretrots op het personenschaderecht anno 2024?' in: T. Hartlief e.a., *Beretrots op 34 jaar LSA*, Den Haag: Boom juridisch 2024, p. 31.

3 Vgl. K. van Wees e.a., *Evaluatie Wet vergoeding affectieschade* en de voortvarende beleidsreactie daarop van de staatssecretaris waarin hij wetgeving in 2025 aankondigt.

4 Kolder telde in de afgelopen vijf jaren maar liefst 21 arresten van de Hoge Raad over 'shock'-e/of 'affectieschade'.

5 Vgl. de conclusie van A-G Hofstee, Parket bij de Hoge Raad 18 februari 2025, ECLI:NL:PHR:2025:228.

Hoewel van advocaten, en dus ook van letselschadeadvocaten, mag worden verwacht dat zij de taal van het recht beheersen, betekent dat nog niet dat zij die tijdens het toernooi en in de rechtszaal steeds daadwerkelijk meester zijn. Dat komt ook omdat in de zittingszaal bekendheid met veel ‘metataal’ wordt verondersteld. Die gaat onder meer over aanwezigheid, tijd, doseren, prioriteren, ge(vol)machtigd zijn, begrijpelijkheid en – toch zoals een ridder – hoffelijkheid. Het gaat daar immers om de taal die de rechter moet verstaan. Daarover gaat de bijdrage van De Hek.

En in de rechtszaal houdt de rechter toezicht op onder meer het ‘taalgebruik’, maar daarbuiten wordt het vertalen en verhalen van persoonschade zonder toezicht bedreven. Dat lijkt in toenemende mate problematisch, maar tegelijkertijd lijkt ordening van de markt op dit punt niet eenvoudig.⁶ Het ligt niettemin in de rede dat op dit punt de komende jaren stappen worden ondernomen.⁷

Heel anders dan de taal van het recht is de taal van de behoeften en belangen van partijen. Daarbij blijkt dat ‘herstel’ in zeer verschillende betekenissen kan worden verstaan, die ook per type normschending en per individu nogal kunnen verschillen. Hoewel het civiele aansprakelijkheids- en schadevergoedingsrecht vrijwel geheel zijn georiënteerd op financieel herstel, hoeft dat niet zonder meer aan te sluiten bij wat een benadeelde als daadwerkelijk herstel aanmerkt. Niettemin kan betaling van geld tegelijkertijd ook zeer uiteenlopende functies vervullen, zoals compensatie, erkenning, genoegdoening, waarin zelfs een transformatieve potentie schuilt. Het civiele schadeverhaal kan evenwel ook anti-therapeutische effecten hebben, die met name samenhangen met het adversariële karakter (‘toernooimodel’) ervan. Daarover gaat de bijdrage van Schijns.

6 Zie daarover uitvoerig W.H. van Boom e.a., *De belangenbehartiger bij letselschade*, Den Haag: WJS Uitgevers 2024, waarover Tweede Kamerlid Ulyse Ellian tijdens het symposium sprak.

7 Zie voor een individuele procedure op dit punt Hof Arnhem-Leeuwarden 15 oktober 2024, ECLI:NL:GHARL:2024:6313, JA 2025/2.

4. Spraakverwarring of rijkdom?

De vele talen die een benadeelde op zijn reis naar herstel tegenkomt kunnen licht aanleiding geven tot spraakverwarring. De verschillende disciplines die bij het verhalen van personenschade plegen te worden betrokken spreken immers vaak in verschillende talen, terwijl tegelijkertijd benadeelden verschillen in hun achtergronden.⁸ De rol die belangenbehartigers daarin spelen is dus cruciaal. Treffend bezong Tjerk Ridder dan ook in zijn afrondende optreden tijdens het symposium dat je anderen nodig hebt om verder te komen. Het bijstaan van benadeelden met personenschade – voor bijstand aan aangesproken partijen geldt het evenzeer – vraagt om verbinding waarbij iedereen uiteindelijk in de ontmoeting met de ander telkens zichzelf tegenkomt.⁹ Vrij naar de afsluiter van het symposium, Tjerk Ridder, zou je kunnen zeggen: de weg naar herstel is lang, kwetsbaar en grensverleggend.

⁸ Daarover spraken Özlem Adsiz en Naziha Oumansour tijdens het symposium onder de titel 'Culturele verschillen als hobbel in het letselschadetraject'.

⁹ Tjerk Ridder, *Bonne Routel, Theatervoorstelling over een bijzondere voetreis van Eiffeltoren naar Martinitorren met ezel Lodewijk*. Zie www.tjerkridder.com.

Personenschade: knelpunten bij de Hoge Raad (2020-2024)

*Prof. mr. dr. A. (Arvin) Kolder**

* Prof. mr. dr. A. (Arvin) Kolder, advocaat bij Kolder Advocatuur te Groningen en bijzonder hoogleraar Personenschade aan de Rijksuniversiteit Groningen. Deze bijdrage is een uitwerking van de voordracht zoals gehouden op het symposium van de Vereniging van Letselschade Advocaten (LSA) op 31 januari 2025.